

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર

Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૬
Year : 6

● ૨૨ - ફેબ્રુઆરી - ૨૦૨૨
● 22 - FEBRUARY - 2022

● અંક : ૧૦
● Issue : 10

આજીવન લવાજમ <div style="display: flex; justify-content: space-between; padding: 5px;"> <div>દેશમાં</div> <div>રૂા. ૨૫૦-૦૦</div> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-between; padding: 5px;"> <div>છૂટક નકલ</div> <div>રૂા. ૫-૦૦</div> </div>	સત્સંગ પ્રદીપ <div style="display: flex; justify-content: space-between; padding: 5px;"> <div>વર્ષ : ૬</div> <div>અનુક્રમણિકા</div> <div>અંક : ૧૦</div> </div> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; margin-top: 5px;"> <tr> <th style="width: 33%; text-align: center;">ક્રમ</th> <th style="width: 33%; text-align: center;">લેખ તથા લેખક</th> <th style="width: 33%; text-align: center;">પૃષ્ઠ</th> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">૧.</td> <td>આજનો સુવિચાર</td> <td style="text-align: center;">૩</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">૨.</td> <td>પૂર્ણકામપણાની ભાવના - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા</td> <td style="text-align: center;">૪</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">૩.</td> <td>ભક્તિ માર્ગમાં અવરોધક અપરાધો - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા</td> <td style="text-align: center;">૧૦</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">૪.</td> <td>તીર્થક્ષેત્રે કૃતં પાપમ્ । - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા</td> <td style="text-align: center;">૧૧</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">૫.</td> <td>અક્ષરનિવાસ</td> <td style="text-align: center;">૧૮</td> </tr> </table>	ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ	૧.	આજનો સુવિચાર	૩	૨.	પૂર્ણકામપણાની ભાવના - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા	૪	૩.	ભક્તિ માર્ગમાં અવરોધક અપરાધો - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા	૧૦	૪.	તીર્થક્ષેત્રે કૃતં પાપમ્ । - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા	૧૧	૫.	અક્ષરનિવાસ	૧૮
ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ																	
૧.	આજનો સુવિચાર	૩																	
૨.	પૂર્ણકામપણાની ભાવના - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા	૪																	
૩.	ભક્તિ માર્ગમાં અવરોધક અપરાધો - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા	૧૦																	
૪.	તીર્થક્ષેત્રે કૃતં પાપમ્ । - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા	૧૧																	
૫.	અક્ષરનિવાસ	૧૮																	
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p> <p style="text-align: center;">પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ ૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦. મો. : ૯૭૨૪૩૧૮૩૭૨</p>																			
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ને કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>																			

નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ‘www.satsangsalila.com’ વેબસાઈટ ઉપર પણ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર માસે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.

-: કાર્યાલયનું સરનામું :-

‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા,
નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧.

વર્ષ : ૬ : અંક : ૧૦	૨૨-૨-૨૦૨૨	2	ફેબ્રુઆરી-૨૦૨૨	સત્સંગ પ્રદીપ
---------------------	-----------	---	----------------	---------------

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ

સં. ૨૦૭૮ મહા ● કાર્યાલય : 'ગુરૂ પા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ● ફેબ્રુઆરી - ૨૦૨૨ ● અંક : ૧૦

આજનો સુવિચાર

“.....એને જો ગુજરાતી ભાષા વાંચતાં સમજતાં આવડતી હોય તો દરરોજ 'ભક્તચિંતામણિ'નાં પ્રકરણ ૨૯-૩૦-૩૧-૩૨-૩૩ એ દરરોજ વાંચવાનું રાખે અને જનમંગળ સ્તોત્રના દશ પાઠ કરવાનું રાખે. ભગવાનનો અચળ આશ્રય સર્વ વિપત્તિમાં આપણું રક્ષણ કરે છે અને સર્વ સંપત્તિમાં પણ આપણા જીવનમાં માન-મદ-અભિમાન-રાગ-દ્વેષને પ્રવેશવા દેતો નથી એ જાત અનુભવસિદ્ધ હકીકત છે.....”

પૂર્ણકામપણાની ભાવના

-ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર” માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

શ્રીસ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનાં ચાર મુખ્ય વિશિષ્ટ લક્ષણો પૈકી પહેલાં બે, પ્રત્યક્ષવાદ અને એકેશ્વરવાદનો આ પહેલાં આપણે વિચાર કર્યો છે. હવે બાકી રહેલાં બે લક્ષણો પૈકી એક પૂર્ણકામપણાની ભાવનાનો, અત્રે સંક્ષેપમાં વિચાર કરીએ. શબ્દાર્થ પ્રમાણે તો પૂર્ણકામત્વ એટલે જેમાં કામનામાત્ર પૂર્ણ થઈ હોય અને બીજી કોઈ પણ પ્રકારની કામના પૂર્ણ થવાની બાકી ન હોય, એવી અનુભવપૂર્ણ ભાવાત્મક સ્થિતિ. જેણે એ ભાવના જીવનમાં સિદ્ધ કરી હોય અને તદનુસાર જીવન જીવતો હોય, તે પૂર્ણકામ કહેવાય. પણ આ એનો કેવળ વાચ્યાર્થજ છે; દેખીતી રીતે જ એનો રહસ્યાર્થ કંઈક જુદો છે. સંપ્રદાયની પરિભાષામાં જેમ ‘પ્રત્યક્ષવાદ’ અને ‘એકેશ્વરવાદ’ શબ્દોના વિશિષ્ટ અર્થો કરવામાં આવેલા છે તેમ ‘પૂર્ણકામપણાની ભાવના’ એ શબ્દોનો પણ વિશિષ્ટ અર્થ કરેલો છે. આપણે, એ વિશિષ્ટ અર્થનો, અત્રે કંઈક તુલનાત્મક રીતે વિચાર કરીશું.

‘કામના’ એટલે શબ્દાદિક પંચ વિષયોના ઉપભોગ માટે, સ્થૂળરીતે બહાર વ્યક્ત કરાતી અથવા સૂક્ષ્મરીતે અંતરમાં પ્રવર્તતી ઇચ્છા. એ બે પ્રકારની હોય છે: દૈહિક યાને લૌકિક અને આત્મિક યાને પારલૌકિક. પહેલી કામના, બહુધા સ્થૂળ હોય છે, જ્યારે બીજી સૂક્ષ્મ હોય છે. દૈહિક યાને લૌકિક કામનાઓની સંખ્યા, આકાશના તારાઓની સંખ્યા માફક ગણી ગણી શકાય નહિ અને છાબડીમાં માથ નહિ એટલી અગણિત હોય છે. સમુદ્રમાં પાણીનાં મોજાં, એક પછી એક, અવિરતપણે ઊઠે છે, ઊંચે ચઢે છે અને શમે છે, વળી પાછાં ઊઠે છે, ઊંચે ચઢે છે અને શમે છે, તેમ માનવ મનમાં કામનાઓનું પૂર અહર્નિશ ઊભરાયા જ કરતું હોય છે, એના

પ્રકારની પણ ગણના થઈ શકે તેમ નથી. જોયેલા અને જાણેલા તથા નહિ જોયેલા અને નહિ જાણેલા એવા અનેક, ચિત્રવિચિત્ર અને આશ્ચર્યજનક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ અને તૃપ્તિની કામનાઓ, માણસના અંતરપટ ઉપર સીનેમાના પડદા ઉપર ઝડપથી બદલાતાં જતાં દૃશ્યોની માફક, ઉઢ્ઢવ માટે, સમય, સ્થલ કે સંગ, વય, જાતિ કે શક્તિ કોઈનો કોઈ પ્રકારનો અવરોધ નડતો નથી. સત્પુરુષ પાસે જ્ઞાનોપદેશ સાંભળવા બેઠેલા અથવા દેવમૂર્તિ સામે હાથ જોડીને ઊભેલા માણસના મનમાં જાતજાતની કામનાઓ ઊઠતી હોય છે; ઉચ્ચવર્ણનો હોય, વૃદ્ધ હોય યા અશક્ત હોય, પણ તેના મનમાં ચિત્રવિચિત્ર વિષયોના ઉપભોગની કામનાઓ ઊઠતી હોય છે. એ કામનાઓ, ધર્મ્ય છે કે અધર્મ્ય, શુભ છે કે અશુભ, યોગ્ય છે કે અયોગ્ય, સુખકર છે કે દુઃખકર, હિતકાર છે કે અહિતકર, તેનો વિવેક વિચાર પણ ત્યારે નડતો નથી. મોટા ભાગના માણસોને તો ચર્મચક્ષુના વિસ્તારની અદૃશ્ય, અંતરમાં કામનાઓનો જે વ્યવહાર વણથંભ્યો ચાલી રહેલો હોય છે, તેની કશી ગતાગમ હોતી નથી. ઘણા થોડાને, એ વ્યવહારનો આછોપાતળો ખ્યાલ આવે છે અને તેમાં પણ ઘણા થોડાને એ વ્યવહારની વિગતોની સમજ પડે છે; પણ ત્યારે, એ વ્યવહારને અટકાવવાની અને તેને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચલાવવાની કોઈ આવડત કે શક્તિ તેમનામાં હોતી નથી. એ વ્યવહાર અને તેની વિગતોને યથાર્થ જાણી સમજી શકે અને જાણી સમજીને તેને રોકીટોકીને નિયંત્રિત કરે અને તેને સ્વપરહિત થાય એવી રીતે સ્વેચ્છા પ્રમાણે ચલાવે, એવા માણસો જગતમાં વિરલા હોય છે.

કામનાઓની પ્રાપ્તિ અને તૃપ્તિની પ્રક્રિયા, વિચાર, વાણી અને વર્તન ત્રણરીતે; એક પછી એક યા એકી

સાથે નિરંતર ચાલુ જ હોય છે; છતાં કોઈની, કોઈ કામના હજી સુધી પૂર્ણ થઈ નથી, આજે પણ પૂર્ણ થતી નથી. સવારે ખાદ્ય પદાર્થોની ઠાંસીને ગળા સુધી પેટ ભર્યું હોય તો પણ ઘડી બે ઘડી પછી પેટ રૂપી કોઠી જેમ ખાલી અને ખાલી જ વર્તાય છે, તેમ શબ્દાદિક પંચવિષયોની પ્રાપ્તિ અને તૃપ્તિની કામનાઓની કોઠી સદા ખાલી અને અધૂરી જ લાગે છે. એક કામનાનો ઉપભોગ પૂર્ણ થયો ન હોય ત્યાં તો બીજી કામના અથવા એની એજ કામના, બમણા વેગથી ઊઠતી હોય છે. અગ્નિમાં ઘી નાંખવાથી તેની જવાળાઓ શાંત થવાને બદલે જેમ વધુ પ્રજ્વલિત થાય છે, તેમ ઉપભોગથી કામના કદી શાંત થતી નથી; તેવીજ રીતે, બાહ્યદમનથી પણ તે શાંત થતી નથી. પાણીમાં યા પૃથ્વી ઉપર ભારથી દબાવી રાખેલો રબ્બરનો દડો, જેમ ઉપરનું દબાણ ચાલુ હોય છે ત્યાં સુધી જ દબાયેલો રહે છે અને દબાણ ઓછું થતાં, બમણાવેગથી ઊંચો ઊછળે છે, તેમ દેહ અને ઇન્દ્રિયોના દબાયેલી રહે છે અને દમનનું દબાણ ઓછું થતાંજ બમણા વેગથી ખાંગો વાળે છે. સમુદ્રમાં જેટલું પાણી છે તેટલું માતાનું દૂધ, જીવ, જુદી જુદી યોનિઓમાં દેહ ધરીને ધાવ્યો હોય તેટલા કલ્પનાતીત પ્રમાણમાં તેણે આજદિનસુધી કામનાના વિષયોનો ઉપભોગ કરેલો છે; આજે પણ કરી રહ્યો છે. છતાં, તેનો ત્યાગ કરીને તેમાંથી બહાર નીકળવાને બદલે, છાણના કીડાની માફક, તે એમાં જ નિરંતર રચ્યોપચ્યો રહે છે. સ્ત્રી, દ્રવ્ય, રસાસ્વાદ, સત્તા, કીર્તિ માન, વગેરે બાબતોની કામનાઓ, આત્મશ્રેયની સિદ્ધિ માટે કંઈજ કામની નથી, એવું જન્મજન્માંતરથી માણસ નજરે જોતો આવ્યો છે, આજે પણ જાતે જુએ છે અને અનુભવે છે; છતાં, એ કામનાઓનું સેવન કરતાં તે કદી ધરાયો નથી, ધરાતો નથી અને થાકતો નથી. કરોળિયો જેમ પોતાના મુખમાંથી લાળ કાઢે છે અને તેની જાળ પોતાની આજુબાજુ એવી રીતે વિસ્તારતો જાય છે કે, તેમાંથી બહાર નીકળવાનો તેનો માર્ગજ બંધ થઈ જાય છે. એટલે આખરે પોતાની રચેલી જાળમાં તે પોતેજ બંધન પામે છે અને મરે છે; તેમ, જીવ,

દેહ અને લોકના વિષયોની કામનાઓનું વિષયક પોતાની આજુબાજુ એવી રીતે વિસ્તારતો જાય છે કે, તેમાં એ પોતે જ બદ્ધ થાય છે અને પરિણામે, કલેશ અને દુઃખ પામે છે. એટલે જ સત્શાસ્ત્રો, ઇતિહાસ અને પુરાણો પોકારી પોકારીને કહે છે કે, દૈહિક યાને લૌકિક કામનાઓ, કોઈની કદી પૂર્ણ થઈ નથી કે થતી નથી. માણસના નિત્ય અનુભવની આ એક ત્રિકાળાબાધિત સત્ય વાત છે. છતાં, જો કોઈ એ કામનાઓની બાબતમાં પૂર્ણકામપણાનો દાવો કરતો હોય તો તે નરી આત્મવંચના જ છે અને જગતને છેતરવાનો અતિકરુણ પણ સદાનિષ્ઠ પ્રયાસ છે, એમ જ માનવું રહ્યું.

દૈહિક યાને લૌકિક વિષયોની કામનાઓમાં કદી પૂર્ણકામપણું અનુભવાતું નથી, એમ માનવા માટે બીજાં પણ સબળ કારણો છે. અનુભવી સત્પુરુષો કહે છે કે, દેહ અને લોક, જડ, દુઃખરૂપ અને મિથ્યા છે; તેથી તેના વિષયોના ઉપભોગની બધી કામનાઓ પણ, પરિણામે જડ, દુઃખરૂપ અને મિથ્યા જ હોય છે. દેહ અને લોક, વિકારી ને નાશવંત છે; તેથી એના વિષયોના ઉપભોગની બધી કામનાઓ પણ, પરિણામે વિકારી અને નાશવંતજ હોય છે. દેહ અને લોક, માયિક, અને ત્રિગુણાત્મક છે; તેથી એના વિષયોના ઉપભોગની બધી કામનાઓ પણ, પરિણામે માયિક અને ત્રિગુણાત્મકજ હોય છે. તેથી જ્ઞાન અને વિષયો, જડ, દુઃખરૂપ, મિથ્યા, વિકારી, નાશવંત અને ત્રિગુણાત્મક હોવાથી, તેના ઉપભોગમાં પૂર્ણકામપણાનો અનુભવ થવો કદી શક્ય જ હોતો નથી. તેમાં તો, સુખને બદલે દુઃખ, શાંતિને બદલે અશાંતિ અને આનંદને બદલે કલેશનો જ અનુભવ થાય છે. એટલે એ વિષયોના ઉપભોગની ઇચ્છાને, કામના એટલે કામની નહિ, નકામી, કહેવામાં આવે છે, તે સર્વથા યોગ્ય છે. દૈહિક યાને લૌકિક કામનાઓ, ખરેખર યાતનાઓ જ છે, કારણ કે એમાં પરિણામે, યાતના સિવાય બીજું કંઈજ મળતું નથી.

હવે આપણે આત્મિક યાને પારલૌકિક કામનાઓનો વિચાર કરીએ. પારલૌકિક કામના એટલે

આ દૃશ્યલોકથી પર આવેલા દેવલોક, બ્રહ્મલોક, સત્યલોક વગેરે લોક સંબંધી કામના, એવો અર્થ અત્રે થતો નથી; પણ સત્શાસ્ત્રોમાં જે લોકને પરાત્પર પુરુષોત્તમનારાયણના પરમધામ તરીકે ઓળખાવેલો છે, તે સંબંધી કામના એવો અર્થ થાય છે. દેહ અને આત્મા વિલક્ષણ છે. દેહ જડ છે, આત્મા ચેતન છે; દેહ દુઃખરૂપ છે, આત્મા સુખરૂપ છે; દેહ મિથ્યા છે, આત્મા અવિનાશી છે; એટલે આત્મિક કામનાઓ, દૈહિક અને લૌકિક કામનાઓથી વિલક્ષણ હોય એ દેખીતું છે. પણ શબ્દાદિક પંચવિષયોના ઉપભોગ માટે શુભાશુભ કર્મ કરવા સારુ, જીવને દેહનું અવલંબન અવશ્ય કરવું પડે છે. જન્મજન્માંતરથી ચાલ્યા આવતા એ અવલંબનના અધ્યાસના કારણે, જીવ દેહથી પોતે જુદો અને વિલક્ષણ હોવા છતાં, દેહનેજ પોતાનું સ્વરૂપ અને દેહના ગુણોનેજ પોતાના ગુણો માની બેઠો છે. વળી, જીવ કાયાનગરનો રાજા છે, જ્યારે મન, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયો, વગેરે એની ઇચ્છા અને આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા બંધાયેલા સેવકો છે. દેહ, મન, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયો, વગેરેમાં જીવનો પ્રવેશ થાય છે ત્યારે જ, એ બધાં પોતપોતાની ક્રિયા કરી શકે છે. જીવની જ્ઞાનશક્તિના કારણે જ, બુદ્ધિમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે; જીવની ક્રિયાશક્તિના કારણેજ, ઇન્દ્રિયો ક્રિયા કરી શકે છે. છતાં અજ્ઞાન અને મોહને વશ બની, નાદાર બનેલો જીવ, એમને રાજા અને પોતાને સેવક માની બેઠો છે. વળી, જીવ પુરુષ છે, માયા પ્રકૃતિ છે; જીવ પ્રધાન છે, માયા ગૌણ છે; માયા જેમ અનાદિ છે તેમ જીવ પણ અનાદિ છે; પણ માયા અંધકારરૂપ છે, જ્યારે જીવ શુદ્ધ પ્રકાશરૂપ છે. છતાં, માયામાં તે એવો તો લટુ બનીને નિર્બળ થયેલો છે કે, માયાનો માર અને ભાર, એ આજે પણ મૂંઝા મોઢે સહન કરી રહ્યો છે. જીવ, દેહથી જુદો અને વિલક્ષણ એટલે સત્, સુખરૂપ, શુદ્ધ અને અવિનાશી છે; જીવ રાજા છે અને દેહ, મન, બુદ્ધિ અને ઇન્દ્રિયો સર્વે, તેના આદેશ પ્રમાણે વર્તનારા સેવકો છે; જીવ, માયાથી પર છે અને માયા વાળે કે દોરે તે પ્રમાણે વળવાનો

યા દોરાવાનો તેનો સ્વભાવ યા ધર્મ નથી; પણ આત્મશ્રેયની સિદ્ધિમાં સહાયભૂત થાય એવી રીતે માયાને વાળવાનો અને દોરવાનો તેનો સ્વભાવ, શક્તિ અને ધર્મ છે. એ સત્ય, આ જન્મમાં જ સિદ્ધ કરવું અને તેનો પ્રત્યક્ષ જાત અનુભવ કરવો એજ એક, માણસની કામના હોવી ઘટે છે,

જીવ પોતાનો દેહ, લોક અને માયાથી વિલક્ષણ અને જુદો છે એવું માને અને અનુભવે, એમાંજ એની જીવનકામનાની ઇતિ થતી નથી. જીવ, પોતે સુખરૂપ, અવિકારી અને અવિનાશી હોવા છતાં, જે કારણોને લીધે, એથી તદ્દન વિરુદ્ધ ગુણધર્મો ધરાવતા દેહ, લોક અને માયામાં એકરૂપ બની ગયો છે, એ કારણોને શોધી કાઢી તેને દૂર કરવાં અને ફરીથી એવા હીન અને લજ્જાસ્પદ પ્રસંગના ભોગ બનવું ન પડે એવી પ્રબળ વાડ ઊભી કરવી અને એવા સચોટ ઉપાયો યોજવા, એજ એના જીવનની મુદ્દાની અને મહત્વની કામના હોવી ઘટે છે. તટસ્થ વિચાર અને તપાસ અંતે, સ્પષ્ટ ફલિત થાય છે કે, એની દયાજનક બદ્ધ સ્થિતિ, કુસંગ એટલે દેહ, લોક અને માયાના સંગના પરિણામે થયેલી છે; એ સાથે જ, એ પણ નિશ્ચિત થાય છે કે, સચ્ચિદાનંદ સર્વવ્યાપક પ્રત્યક્ષ પરમાત્માના સંગના યોગનો ત્યાગ કર્યાના પરિણામે જ, તે એ કુસંગનો ભોગ બનેલો છે. એટલે એ કુસંગનો ત્યાગ અને પરમાત્માના યોગની પુનઃપ્રતિષ્ઠા એ એકજ જીવનની કામના યાને મહત્વાકાંક્ષા હોવી ઘટે છે. સૌ કોઈ જાણે સમજે છે કે, જેમાં દુઃખ, વિકાર અને વિનાશજ રહેલો હોય એવી સ્થિતિ, કોઈ પણ સુખ માણસ, પોતાની જાત માટે, સ્વેચ્છાએ તો પસંદ ન જ કરે ને, ગ્રહણ ન જ કરે. એ સ્પષ્ટ છે કે, પોતાના ઉચ્ચગુણો, સદ્ગુણો દબાઈ જાય યા નષ્ટ થાય અને અવગુણો અસદ્ગુણો દેખાય અને અનુભવાય, એવી સ્થિતિનું સર્જન શાણો માણસ, જાણી સમજીને તો ન જ કરે; પણ જીવ પોતે આજે એ દુઃખદ સ્થિતિનો અનુભવ કરી રહ્યો છે. એનું આ અધઃપતન, સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ સર્વેશ્વર શ્રીહરિના સંગ, સ્મૃતિ અને જ્ઞાનના યોગનો ત્યાગ અને દેહ,

લોક અને માયાના કુસંગના યોગના કારણે જ થયેલું છે, એ નિશ્ચિત થાય છે. વળી જડ ચેતન સર્વમાં, સર્વત્ર, સર્વેશ્વર શ્રીહરિ, અંતર્યામી શક્તિસ્વરૂપે સદા બિરાજી રહેલા છે; એમની ઇચ્છાશક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિની પ્રેરણાના કારણેજ, દેવ, દાનવ, માનવ અને દેવેશ્વરો સૌ કોઈ ઇચ્છા કરી શકે છે, જ્ઞાન મેળવી શકે છે અને ક્રિયા કરી શકે છે. આ ચિરંજીવ સત્યનો જીવનમાં સ્વીકાર કરીને ચાલવાના બદલે, ગાડા નીચે અને તેની સાથે ચાલી રહેલું કૂતરું જેમ ગાડાનો ભાર પોતે વહન કરે છે એવો ભ્રમ સેવતું હોય છે, તેમ કુસંગના યોગથી અહંકારી બનેલા જીવે, “આ મેં કર્યું છે, આ હું કરું છું, આ હું કરીશ”, એ પ્રમાણે કર્તુત્વના મિથ્યાભિમાનથી ફૂલાઈ ને, પોતાનું અધઃપતન વહોરી લીધેલું છે. તેથી દેહ, લોક અને માયાના જે કુસંગના પરિણામે સ્વસ્વરૂપની વિસ્મૃતિરૂપી અજ્ઞાન અને કર્તુત્વનું મિથ્યાભિમાન એને વળગેલું છે તેનો ત્યાગ કરવો અને તે સાથેજ, સર્વના પ્રાણાધાર પરમાત્માના સંગનો યોગ પુનઃ સ્થાપિત કરવો, એજ એના ઐહિક અને આધ્યાત્મિક જીવનની પરમકામના હોવી ઘટે છે. સાચું કહીએ તો, માનવજીવનમાં આ એકજ કામના હોવી જોઈએ; કારણ કે, એ એકજ કામના કામની છે. એ કામનાની સિદ્ધિ માટે જ એને મનુષ્ય દેહ મળેલો છે. જીવનની બીજી બધી જ કામનાઓ, આ એક કામનાની સિદ્ધિમાં સહાયરૂપ થાય, એ રીતની આનુષંગિક હોવી જોઈએ. જેણે જીવનમાં એ કામના સિદ્ધ કરી આચરણમાં ઉતારી હોય, તેજ એક પૂર્ણકામ કહેવાય.

આત્મસ્વરૂપનું સમ્યક્ જ્ઞાન થવું જોઈએ, તે સ્વરૂપનો જાત અનુભવ કરવો જોઈએ અને તે સ્વરૂપે પરમાત્મા સાથે જોડાવું જોઈએ, એટલી વાતમાં, જગતનાં, ખાસ કરીને, ભારતનાં લગભગ બધાં જ સત્શાસ્ત્રો એકમત છે; પણ સિદ્ધાંતની આ વાતની રજૂઆત અને અર્થમાં બધા જુદા પડે છે. ભારતના શ્રીમદ્શંકરાચાર્યાદિ પાંચ પ્રમુખ ધર્માચાર્યોએ, આ વાત જુદી દૃષ્ટિએ અને જુદી રીતે સમજાવેલી છે. એક વર્ગ, ખાસ કરીને શુષ્ક વેદાંતીઓનો વર્ગ કહે

છે કે, પરમાત્માજ આત્મારૂપે થયેલા છે; એટલે આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય ત્યારે જ્ઞાનકામનાની અવધિ આવી ગઈ કહેવાય; બીજો એક વર્ગ કહે છે કે, પરમાત્મા, અષ્ટાવરણ પાર પોતાના પરાત્પર પરમધામમાં બિરાજમાન છે; એમના એ સ્વરૂપનું સમ્યક્ જ્ઞાન થાય છે, તે પૂર્ણકામ કહેવાય. પણ આ બન્ને પ્રકારની માન્યતા બરાબર નથી. એવી સ્પષ્ટતા સંપ્રદાયનાં શિક્ષાપત્રી, વચનામૃત, સત્સંગિજીવન વગેરે મુખ્ય પ્રમાણિત સત્શાસ્ત્રોમાં કરવામાં આવેલી છે. ઉપર જણાવેલી માન્યતા બરાબર નથી, કારણકે તેમાં પૂર્ણકામપણાનો ભાવ, જરાયે સચવાતો નથી. સંપ્રદાયનાં સત્શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે કે, જપ, તપ, યોગથી આત્મસ્વરૂપનું દર્શન અને અનુભવ થાય છે, એમ જે કહેવામાં આવે છે તે માન્યતા બરાબર નથી. સત્સંગ અને પરમાત્માની ભક્તિ સિવાય, આત્મદર્શન અને પરમાત્માદર્શન થવું શક્ય નથી અને પૂર્ણકામપણાનો અનુભવ થઈ શકતો નથી; પ્રત્યક્ષ સત્સંગ અને પ્રત્યક્ષ ભગવાનની ભક્તિ વિના, જ્ઞાની હોય તે પણ આત્મશ્રેય સાધી શકતો નથી. જો કેવળ આત્મજ્ઞાનથી જ માણસ, પૂર્ણકામત્વ પામી શકતો હોત તો, નિર્ગુણાવસ્થાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા ગર્ભયોગેશ્વર શુકદેવજી, પરમશ્રદ્ધા, આદર અને પ્રેમથી, પરમાત્માનાં લીલાચરિત્રોનું અધ્યયન અને ગાન કરત નહિ; જો કેવળ આત્મજ્ઞાનથી જ પૂર્ણકામત્વ સિદ્ધ થઈ શકતું હોય તો, આત્મજ્ઞાનીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા વીણાધારી નારદજી, ભગવાનનું નામસંકીર્તન અખંડ કરત નહિ; જો કેવળ આત્મજ્ઞાનજ પૂર્ણકામત્વ આપી શકતું હોત તો, શ્રીમદ્શંકરાચાર્ય જેવા મહાજ્ઞાનીપુરુષ “ભજગોવિંદમ્”નું ગાન ગાત નહિ. ખરી હકીકત તો એ છે કે, આત્મા, પરમાત્મા સાથે સમ્યક્ રીતે જોડાય અને તેમનું સાધર્મ્ય પામે, એટલે તે પરમાત્મા થઈ જતો નથી; પણ જેમ મીઠાજળના સમુદ્રમાંથી માણસ પોતાની સમજ અને શક્તિ પ્રમાણે પાણી પીએ છે અને પાણીવાળો થાય છે, છતાં સમુદ્ર જરાય ઓછો થતો નથી, પણ અગાધ જ રહે છે; તેમ આત્મા, પરમાત્માના અનન્યાશ્રયથી પરમાત્મા જેવું રૂપ, ગુણ અને ઐશ્વર્ય

પામે છે, છતાં પરમાત્મા અપારજ રહે છે. વળી પરમાત્માના પરોક્ષ સ્વરૂપનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં આવે અને તેની ભક્તિ ઉપાસના કરવામાં આવે તેથી પણ, માણસને પૂર્ણકામત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. જગતમાં પૂર્ણકામ તો એક માત્ર પરમાત્મા જ છે; અક્ષર પર્યંત સૌ કોઈ એમની આગળ, અપૂર્ણ છે. પૂર્ણકામેશ્વર પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના ઉત્તમ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય, જ્ઞાન અને અનન્ય આશ્રયભક્તિથીજ, માણસ પૂર્ણકામ બની શકે છે. પરમાત્મા ત્રિગુણાતીત અને માયાથી પર છે, તેથી તેમને જોવા, સાંભળવા અને પામવા માટે, માણસે પોતાના આત્માને અને દેહ, મન, બુદ્ધિ તથા ઇન્દ્રિયોને, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિરૂપી રસાયણદ્વારા પરમાત્મામય બનાવવાં પડે છે ત્યારે જ, પરમાત્મા એની ઉપર કૃપાકરીને, પોતાનાં દર્શન અને સંબંધનો દિવ્યયોગ આપે છે અને ત્યારેજ તે પૂર્ણકામત્વનું અમૃતપાન કરી શકે છે.

એવું જોવામાં આવે છે કે, આત્મજ્ઞાનના પરિણામે, અગર પરમાત્માના પરોક્ષ સ્વરૂપની ભક્તિના પરિણામે, યા યમ નિયમાદિ અષ્ટાંગયોગની સાધનાના પરિણામે, યા જપ, તપ, ત્યાગ અને તીર્થસેવનના પરિણામે, પૂર્ણકામત્વ પામ્યાનો દાવો કરનારા, ઘણા જ્ઞાની, ધર્મપરાયણ અને ભક્તિનિષ્ઠ માણસો, ધર્મ વૈરાગ્યાદિના પાલનમાં અને સત્શાસ્ત્રોમાં આકેલી ધર્મમર્યાદાની જાળવણીમાં શિથિલ વર્તતા હોય છે; અને એમ માને-મનાવે છે કે, ધર્મ, વૈરાગ્યાદિક સ્વધર્મમર્યાદાનું બંધન તેમને નડતું નથી. પણ, આ માન્યતા બરાબર નથી; એટલુંજ નહિ પણ, માણસને ઉન્નતિને બદલે અવનતિના માર્ગે લઇ જનારી છે, એવું ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે ભારપૂર્વક કહેલું છે. આ પ્રકારની માન્યતાના પરિણામે, પૂર્ણકામત્વની ભાવનાની ઓથ લઇને, સ્વધર્મ વૈરાગ્યાદિનો ભંગ કરનારાઓનું પતન થયાના અનેક દાખલાઓ ઇતિહાસ અને પુરાણોમાં નોંધાયેલા છે એટલે જ્ઞાન અને ભક્તિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા જ્ઞાની ભક્તો પણ સ્વધર્મ, વૈરાગ્યાદિનું યથાર્થ પાલન કરે-કરાવે, એનેજ પૂર્ણકામત્વના કસોટી લક્ષણ તરીકે સંપ્રદાયમાં

સ્વીકારવામાં આવેલું છે. શિક્ષાપત્રીમાં તેથીજ અંબરિષ જેવા ઉત્તમ આત્મનિવેદી જ્ઞાનીભક્તે પણ, શ્રીહરિને અર્પણ કર્યા સિવાયનું જળ કે અન્ન કશું જ ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ અને એવા ભક્તે પણ શિક્ષાપત્રીના આદેશો પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ, એવી આજ્ઞા કરવામાં આવેલી છે. સંપ્રદાયમાં તેથીજ, ગોપાળાનંદસ્વામી, ગુણાતીતાનંદસ્વામી, વ્યાપકાનંદસ્વામી વગેરે અનેક મહાસમર્થ અને પૂર્ણકામ સંતો અને પર્વતભાઈ, ઝીણાભાઈ, દાદાખાચર, વગેરે જેવા અનેક જનકવિદેહી ગૃહસ્થાશ્રમી શ્રીમંત, સત્તાધીશ, હરિભક્તોએ, પોતાની પ્રખર વિદ્વત્તા, પ્રચંડ જ્ઞાનશક્તિ અને અત્યુત્તમ આદર્શભક્તિનું ડહાપણ બાજુએ મૂકીને, પ્રત્યક્ષ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના શબ્દનું, અને તેમણે માન્ય કરી પ્રવર્તાવેલી ધર્મમર્યાદાનું શબ્દશઃ પાલન કરેલું છે. આ હકીકત સંપ્રદાયના ઇતિહાસના પાને પાને અંકિત થયેલી છે. દેહ, લોક અને માયાનો સંગજ એવો છે કે, ભગવાનની આજ્ઞા અને સ્વધર્મના પાલનમાં જ્યાં સહેજ પણ શિથિલતા જણાય ત્યાં તે તરતજ મર્મઘાતક પ્રહાર કરે છે અને સવાર થઇને શેઠ બની જાય છે. માટે પ્રત્યક્ષ પરમાત્માને પામવાનો પ્રત્યન કરી રહેલા, એ માર્ગે આગળ વધેલા અને ધ્યેયસ્થાને પહોંચીને એમનું સાધર્મ્ય પામેલા, અર્થાત્ પૂર્ણકામ થવા માગનારા અને પૂર્ણકામ થયેલા સૌ કોઈએ, જાણપણારૂપી દરવાજે સતત જાગ્રત રહેવાની જરૂર ઉપર, સંપ્રદાયમાં ભાર મૂકવામાં આવેલો છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે ઘંટાનાદ કરીને આપેલી આ ચેતવણીની ઉપેક્ષા કરનારો, ગમે તેવો મોટો હોય તો પણ લાખ ઉપાયો કરવા છતાં, કદી ભગવાનને પામી શકતો નથી, કે કદી પૂર્ણકામ બની શકતો નથી. અગ્નિમાં પડેલું બી ભસ્મસાત્ થઇ જાય છે અને પછી તે કોટિ ઉપાયે પણ ફળદાયી થતું નથી, તેમ ભગવાનના માર્ગે ચાલવા છતાં-ચાલવાનો દેખાવ યા દાવો કરવા છતાં, જે ભગવાને આકેલી ધર્મમર્યાદાની અવગણના કરે છે, તેનું ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિરૂપી બી કદી ફળદાયી થતું નથી.

પૂર્ણકામત્વની કસોટીલક્ષણ તરીકે જણાવેલી

ઉપરની બાબત ઉપરાંત બીજી બે બાબતો કસોટીલક્ષણ તરીકે સંપ્રદાયનાં શાસ્ત્રોમાં જણાવેલી છે. જેને પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના સ્વરૂપનો તત્ત્વતઃ નિશ્ચય થયેલો હોય છે તે જીવનમાં જાણે અજાણે પણ, કોઈ અવતાર, દેવદેવી, સદ્ધર્મ, સત્શાસ્ત્ર કે સત્પુરુષની નિંદા કદી કરતો નથી કે સાંભળતો નથી. પતિવ્રતા સ્ત્રી જેમ પતિની પ્રસન્નતા માટે પતિના પોષ્ય અને સ્નેહીવર્ગની પણ સાર સંભાવના, પ્રેમ અને આદરથી કરે છે, તેમ એ બધાને પોતાના પતિ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણનાં સ્વરૂપ, શક્તિ યા ગુણના આવિર્ભાવરૂપ સમજી, સ્વીકારીને, હરિભક્ત તેમનું પણ બહુમાન કરે છે. જો એ ભક્ત પોતાની પ્રાપ્તિના છકમાં ભાન ભૂલીને એમની અવગણના યા તિરસ્કાર કરે તો, તેટલી એની પ્રાપ્તિમાં અને પૂર્ણકામત્વની ભાવનામાં અપૂર્ણતાજ કહેવાય. સંપ્રદાયનાં શાસ્ત્રોમાં આ વાત ખૂબ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સમજાવેલી છે.

અને પૂર્ણકામપણાનું ત્રીજું કસોટીલક્ષણ એ છે કે, ઉપર જણાવેલાં બન્ને લક્ષણો જીવનમાં ઉતારી આચરવા ઉપરાંત, પોતાની પ્રાપ્તિનું એટલે પરાત્પર પરબ્રહ્મ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતાને પ્રત્યક્ષ મળ્યા છે-એ પ્રકારની પ્રાપ્તિનું, અભિમાન નહિ પણ ગૌરવ, એના હૈયે અને હોઠે, એના જીવનની દરેકદરેક ક્રિયામાં ઓકપ્રોત વ્યાપી રહેવું જોઈએ. માણસ પાસે ધનસંપત્તિ હોય, વિદ્યા હોય, સત્તા હોય, શક્તિ હોય, ગુણ હોય, કળા હોય, અન્ય સર્વમાં હોય તે કરતાં કંઈક સાધારણ હોય અને તેનું તેને જ્ઞાન હોય તો તે ક્ષમ્ય ગણાય છે; પણ તેનું અભિમાન અક્ષમ્ય ગણાય છે. એ જ્ઞાન હોય અને તેનો જો એ પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે અને લોકહિતાર્થે ઉપયોગ કરે છે તો, એ જ્ઞાન હિતકર્તા થાય છે; પણ જો એનો ઉપયોગ કેવળ પોતાના અને પોતીકાં ગણાય તેમના લૌકિક હિત માટે જ કરે છે તો તે એને નુકશાનકર્તા થાય છે. આતો દૈહિક જીવનની સ્થૂળ વાત થઈ; પણ પ્રત્યક્ષ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ તો, કીડી અને કુંજરના મિલન જેવો દુર્લભતમ, પણ પરમસુખદાયી યોગ

છે. એ પરમાત્મા જ્ઞાનમૂર્તિ છે; એટલે એમના સ્વરૂપનું જેમ જેમ જ્ઞાન થતું જાય છે, તેમ તેમ તેમાં વધુને વધુ નવીનતા અને મહત્તાનો અનુભવ થતો જાય છે. એ પરમાત્મા ધર્મધુરધંર છે; એટલે એમની આજ્ઞાનુસાર જીવન જીવવામાં આવે છે ત્યારે દરેક ધર્મકર્મ કરતી વખતે, ધર્મની ગાંઠ વધુને વધુ મજબૂત થતી જાય છે. એ પરમાત્મા સદા દિવ્ય અને આનંદધન છે; એટલે જેમ જેમ એમનું ધ્યાન, ભજન અને સ્મરણ વધતું જાય છે, તેમ તેમ દિવ્ય આનંદના ઓઘ એના આત્મામાં ઊભરાતા જાય છે. એ પરમાત્મા સર્વકર્તા છે, અકર્તા છે અને અન્યથાકર્તા પણ છે; એટલે જેમ જેમ એમના કૃતૃત્વનું જ્ઞાન થતું જાય છે, તેમ તેમ એ વધુ વિનમ્ર બનતો જાય છે અને એ સર્વકર્તાહતાના હાથમાં વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં નિમિત્ત બનતો જાય છે. એ પરમાત્મા સર્વકારણના કારણ છે; એટલે એ પરમકારણના કાર્યોની વિગતો એ જેમ જેમ વિચારતો અને સમજતો જાય છે, તેમ એનો નિશ્ચય અને ભક્તિ વધુ દઢ થતાં જાય છે. એ પરમાત્મા સર્વોપરી છે, સર્વસમર્થ છે; એટલે એમની સર્વોપરીતા અને સામર્થ્યનો એને જેમ જેમ પરિચય થતો જાય છે, તેમ તેમ એના આશ્રયનાં મૂળ વધુ ઊંડાં ઉતરતાં જાય છે. એવા પરમાત્માને પ્રત્યક્ષ પામીને, જે કૃતાર્થતા અનુભવતો નથી, પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો નથી અને કોઈ કામનાની પ્રાપ્તિ અને તૃપ્તિ માટે જે અન્યત્ર અથડાતો ફરે છે, તેને બાળકના હાથમાં ચિંતામણિ આપ્યા જેવું થવા ખારાપાટમાં બી વાવ્યા જેવું કહેવાય. પૂર્ણકામેશ્વર પરમાત્માનો પ્રત્યક્ષ યોગ પામીને જે પોતાને કૃતાર્થ માનતો નથી, તે યાદવો કરતાં પણ વધુ અભાગી ગણાય.

સત્શાસ્ત્રોની વાતોનો સાર એકજ છે અને તે એ કે, જીવનમાં પૂર્ણકામ થવા ઇચ્છનારે, પૂર્ણકામેશ્વર પ્રત્યક્ષ પરમાત્માનો સર્વભાવે નિર્વિકલ્પ આશ્રય અને તેમની નિષ્કામભક્તિ કરવી જોઈએ. પૂર્ણકામ થવા માટે, “નાડન્યઃ પંથાઃ વિદ્યતેઽયનાય ।” -બીજો કોઈ ધોરી માર્ગ નથી.

ભક્તિ માર્ગમાં અવરોધક અપરાધો

- રમેશચંદ્ર લા. પંડયા

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પ્રવર્તવિલો આ સંપ્રદાય, એકાંતિકી સંપ્રદાય છે. એકાંતિકી ભક્તિ એટલે જેમાં ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પૂર્ણ વિકસેલાં હોય અને પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતાં હોય એવી એકનિષ્ઠ ભક્તિ. એકનિષ્ઠ એટલે વેદાદિક સત્શાસ્ત્રોમાં જેને નેતિ નેતિ શબ્દોથી વર્ણવેલા છે તે પરાત્પર પરબ્રહ્મ અને જેમને, સંપ્રદાયના અને સંપ્રદાય બહારનાં ઇતિહાસમાં શ્રી સહજાનંદ સ્વામી યાને શ્રી સ્વામિનારાયણ નામે વર્ણવેલા છે તે બન્ને એક જ છે, અથવા સત્શાસ્ત્રોમાં જે પરમાત્માને, અનેક નામે અને અનેક જીવોનું આત્મિક કલ્યાણ કરવાના પરમ કરુણામય હેતુથી, શ્રીસહજાનંદસ્વામી યાને શ્રી સ્વામિનારાયણ નામે પ્રત્યક્ષ થયેલા છે, અને સ્વપ્રતિમારૂપે વૃત્તાલય, ગઢપુરાદિક સ્થળોએ અને શિક્ષાપત્રીરૂપે આજે પણ પ્રત્યક્ષ બિરાજમાન છે, એવો નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય. પરમાત્માના આ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની, ભક્તે, પોતે બ્રહ્મરૂપ થઈને, અખંડ સેવા કરવી એ જ પરાભક્તિ છે.

આ પરાભક્તિનો માર્ગ જેમણે પોતાના જીવનરાહ તરીકે અપનાવેલો છે એવા ભક્તે, પછી તે સિદ્ધ હોય યા સાધક, પણ, તેણે, ભક્તિમાર્ગમાં અવરોધરૂપ ગણાતાં વિઘ્નો, કંટકો, દોષો અને અપરાધોને બરાબર સમજી લેવા જોઈએ, અને એ વિઘ્નો-કંટકોથી હંમેશાં દૂર રહેવાની અને એ દોષો-અપરાધો કદી ન થાય એવી સતત્ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. સૌ કોઈએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે જે ભક્ત એ વિઘ્નો-કંટકોથી દૂર રહેવાની કાળજી રાખતો નથી અને જે એ દોષો અને અપરાધોનો સમજી વિચારીને ત્યાગ કરતો નથી

તેની પૂજા, સેવા, ભક્તિ ઉપરથી ગમે તેવી શોભતી હોય, તો પણ તે નિષ્ફળ જ જાય છે.

ભક્તિમાર્ગનાં એ વિઘ્નો-કંટકો અને દોષો-અપરાધોની વિગતો, ભક્તિશાસ્ત્રોમાં સવિસ્તર વર્ણવેલી છે, તેનો સાર સંક્ષેપમાં નીચે પ્રમાણે છે :-

(૧) ઇષ્ટદેવની પ્રતિમા સન્મુખ સવિનય પ્રણામ ન કરવા (૨) ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાને, અશુદ્ધ યા મેલા ગંદા શરીરે વંદન કરવું (૩) એક હાથે પ્રણામ કરવા (૪) પ્રતિમા સામે (અ) લાંબા પગે બેસવું (બ) ઢીંચણ અથવા કમર વસ્ત્ર વડે બાંધીને બેસવું (૫) પ્રતિમા સામે અથવા અડખે પડખે સૂવું. (૬) મૂર્તિ સામે, અડખે પડખે બેસીને, ઊભા રહીને યા સૂતાં સૂતાં કંઈ ખાવું કે પીવું. (૭) મૂર્તિ સામે અથવા આજુબાજુ ઊભા રહીને (અ) જૂઠું બોલવું (બ) ભગવત્નામ સિવાય, બીજા શબ્દો ઉચ્ચ સ્વરે કે ધીમેથી બોલવા (ક) બીજા સાથે વાત કરવી (ઢ) કઠોર અથવા કુત્સિત વચનો અયોગ્ય કે અપશબ્દો બોલવા (ઙ) કોઈની-વ્યક્તિ, સમાજ, ધર્મ યા દેવની નિંદા કરવી (ચ) પોતાની અથવા બીજાની પ્રશંસા કરવી (ગ) બીજા કોઈને વંદન, પ્રણામ કરવા યા પાદસ્પર્શ કરવો (ઘ) રુદ્ધન કરવું, હાસ્યવિનોદ કરવો. (૧) લડાઈ કરવી (૨) ધક્કા મૂકી કરવી (૩) તાડન કરવું (૪) વાદવિવાદ કરવો (લ) કોઈને શાપ દેવો યા વરદાન આપવું (મ) અપાનવાયુ છોડવો કે બગાસાં ખાવાં (ન) રજાઈ વગેરે ઓઢીને ઊભા રહેવું (કંબલાવરણમ્) (૮) પ્રાર્થના ઉત્સવ વગેરેમાં ભાગ ન લેતાં, બીજે ગમે ત્યાં બેસી રહેવું (૯) પ્રથમ પોતે ખાધા પછી અથવા બીજાને આપતાં વધ્યું હોય એવું અન્નાદિક અર્પણ કરવું (૧૦) જુદા જુદા નામે ઓળખાતાં

ભગવત્સ્વરૂપોમાં ભેદબુદ્ધિ સેવવી:

ઉપર જણાવ્યા છે તે સિવાય બીજા અપરાધો નીચે પ્રમાણે ગણાવાય છે, તે મંદિર કે પૂજાસ્થાન અથવા મંદિર કે પૂજાસ્થાન બહાર પણ લાગુ થાય છે :

(૧) હરિકથા થતી હોય ત્યારે બીજે ગમે ત્યાં બેસી રહેવું યા બીજી ક્રિયા કરવી (૨) હરિનામ સ્મરણ કરતાં કરતાં, યા તે કરવાનું બાજુએ રાખીને યા તે કરી રહ્યા પછી, શ્રેષ્ઠ પુરુષો અને સત્પુરુષોની નિંદા કરવી (૩) નાસ્તિક, શુષ્કવેદાંતી અને વામમાર્ગી આગળ ભગવત્કથા વાર્તા કરવી. (૪) વિષ્ણુ અને શિવમાં ઊંચનીચની ભેદ બુદ્ધિ સેવવી યા દાખવવી (૫) વેદાદિક સત્શાસ્ત્રોના વચનોમાં અશ્રદ્ધા રાખવી (૬) ગુરુ અને સત્પુરુષના વચનોમાં અશ્રદ્ધા રાખવી (૭) ભગવત્નામમાં અર્થવાદ સેવવો (અર્થવાદગ્રમઃ) (૮) ભગવાન અધમ ઉદ્ધારણ અને પતિત પાવન છે અને પોતે થાય છે એવી ભક્તિ કરે છે, માટે શાસ્ત્ર અને સત્પુરુષે નિષિદ્ધ કરેલાં કર્મો કરવાથી પોતાને દોષ લાગશે નહિ એવી માન્યતા સેવવી. (૯) પોતે ભગવાનની ભક્તિ કરે છે માટે, ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યાદિક બીજાં સાધનો કરવાની કે શાસ્ત્રોમાં અવશ્ય કરવા યોગ્ય જણાવેલાં કર્મો કરવાની હવે જરૂર નથી એવી માન્યતા સેવવી.

નીચે જણાવેલી પંદર બાબતોને ભક્તિ માર્ગમાં કંટકરૂપ ગણવામાં આવેલી છે :

જાતિ વિદ્યા મહત્ત્વં ચ રૂપયૌવન મેવ ચ

૧ ૨ ૩ ૪ ૫

પ્રયત્નેન નિવર્તવ્યા પંચૈતૈ ભક્તિકંટકાઃ ॥

જાતિ, વિદ્યા, સામાજિક પ્રતિષ્ઠા, રૂપ અને યૌવન આ પાંચ બાબતોની સભાનતા, એટલે કે હું અમુક જાતિનો છું હું, અમુક વિદ્યા ભણેલો છું, વગેરે પ્રકારની સભાનતા અને અભિમાન,

લોકલજ્ઞાં ચ કૌટિલ્યં મિથ્યા ભાષણમેવ ચ ।

૬ ૭ ૮

અહંકાર સ્તથાક્રોધઃ પંચૈતૈ ભક્તિકંટકાઃ ॥

૯ ૧૦

લોકલાજ, કુટિલતા, મિથ્યાભાષણ, અહંકાર તથા ક્રોધ

પૈશુન્યં પ્રાણિનો હિંસા સ્તેયં ચાત્મપ્રશંસનમ્ ।

૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪

દ્વેશદ્વિષ્ણુશ્ચ મૃતૃતેષુ પંચૈતૈ ભક્તિકંટકાઃ ॥

૧૫

ચાડીચૂગલી, હિંસા, ચોરી, આત્મપ્રશંસા અને દ્વેષભાવ. આ પંદર બાબતો ભક્તિમાર્ગના કંટકો છે. દરેક ભક્તે ખાસ પ્રયત્ન કરીને, તે અવશ્ય ટાળવાં જોઈએ.

આ સિવાય (૧) શક્તિ હોય છતાં અલ્પ સેવા કરવી યા કંઈ પણ સેવા ન કરવી. (૨) શ્રીહરિને અર્પણ કર્યા સિવાય કોઈપણ વસ્તુ ખાવી યા કંઈ પણ પીવું (૩) ઋતુકાળ પ્રમાણે, યોગ્ય ફળફૂલ અને થાળનો ભગવાનને ભોગ ન ધરાવતાં, એકની એક ચીજ હંમેશાં અર્પણ કરવી એ, પણ દોષ-અપરાધ ગણાય છે. પણ સૌથી મોટો અપરાધ, કદીય માફ ન થઈ શકે એવો, તો, પરમાત્માના દિવ્ય આકારનું એક યા બીજી રીતે યુક્તિ પૂર્વક ખંડન કરવું તે છે. ભક્તિમાર્ગ એ તો ખાંડાની ધાર ઉપર ચાલવા જેવો માર્ગ છે, તેના જેવો બીજો કોઈ જ માર્ગ નથી; અને માણસે આજે નહિ તો આવતીકાલે પણ એ માર્ગનો આશ્રય લીધા સિવાય છૂટકો નથી, આ ત્રણ વાતો, ત્રિકાળાબાધિત સત્ય છે.

તીર્થક્ષેત્રે કૃતં પાપમ્ ।

-રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા

અન્યક્ષેત્રે કૃતં પાપં, તીર્થક્ષેત્રે વિનશ્યતિ ।

તીર્થક્ષેત્રે કૃતં પાપં, વજ્રલેપો ભવિષ્યતિ ॥

સ્કંદપુરાણનો આ શ્લોક, સંપ્રદાયમાં અને સંપ્રદાય બહાર ખૂબ જાણીતો છે. એનો સીધો સાદો અર્થ તો “અન્ય ક્ષેત્રમાં કરેલું પાપ, તીર્થક્ષેત્રમાં નાશ પામે છે. પણ તીર્થક્ષેત્રમાં કરેલું પાપ, વજ્રલેપ થાય છે.” એટલો જ થાય છે. એ અર્થ સૌ કોઈ જાણે છે. પણ એ અર્થમાંથી કેટલાક પ્રશ્નો સ્વયં ઊભા થાય છે. સૌથી પહેલો પ્રશ્ન તો, “તીર્થ એટલે શું ? ક્ષેત્ર એટલે શું ? પાપ કોને કહેવાય ? એ છે. બીજો પ્રશ્ન એ છે કે “અન્ય સ્થળે કરેલાં પાપકર્મોનો, તીર્થક્ષેત્રમાં જવાથી આપેઆપ જ નાશ થઈ જાય છે કે કેમ ? ત્રીજો પ્રશ્ન એ છે કે તીર્થ બહાર રહેનારાઓનાં પાપ કર્મો તીર્થમાં આવવાથી નાશ થતાં હોય તો તીર્થમાં રહેનારાઓના પાપ કર્મોનું શું ? કે પછી એ પાપકર્મ કરતા જ નથી. અથવા પાપકર્મ એમને નડતું જ નથી ?” આજે માણસ તીર્થનું ફળ પોતાને મળે એમ ઈચ્છે છે, પણ તીર્થના ધર્મનિયમોનું પાલન કરવા તે જરાયે ઉત્સુક હોતો નથી. એથી જો, ઉપરના પ્રશ્નોના યથાર્થ ઉત્તર એને સાંપડે અને તેને જીવનમાં ઉતારીને, આચરણમાં મૂકે તો તીર્થનું મહાફળ માણસને મળે, એમાં કોઈ શંકા નથી.

ઉપરના પ્રશ્નોની વિચારણા કરતા પહેલાં, તીર્થ, તીર્થભાવના અને તીર્થયાત્રાની મહત્તા અને ઉપયોગીતા અંગે સંક્ષેપમાં વિચાર કરવો યોગ્ય થશે. આજે એક વર્ગ કહે છે કે “તીર્થમાં જઈ દર્શન કરવાથી, માણસને અપૂર્વ શાંતિ મળે છે,” ત્યારે બીજો વર્ગ કહે છે

કે “તીર્થોનું વાતાવરણ જ એવું કલુષિત હોય છે કે માણસને ત્યાં જવાથી ભારે ઉદ્વેગ અને કલેશ જ પ્રાપ્ત થાય છે.” એક વર્ગ કહે છે કે “તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી માણસ પવિત્ર અને શુદ્ધ થાય છે,” ત્યારે બીજો વર્ગ કહે છે કે “તીર્થનાં પાણી જ એવાં ગંદાં અને દૂષિત હોય છે કે તેમાં સ્નાન કરવાથી માણસને કોઈ ભયંકર રોગ થવાનો સંભવ રહે છે.” એક વર્ગ કહે છે કે “વિના તીર્થ, જીવન વ્યર્થ,” ત્યારે બીજો તરત જ સંભળાવે છે કે “ગાંઠે ગરથ તો કરો તીરથ.” એક વર્ગ કહે છે કે “તીર્થવાસ કરવાથી, સ્વર્ગ તો દૂર રહ્યું પણ નરક, જરૂર નજીક આવે છે.” તીર્થ અંગે આ પ્રકારના અવળી સવળી વાતો કરનારાઓમાં, જ્ઞાની અને ભક્ત કવિઓ તરીકે ઓળખાતા પુરુષો પણ હોય છે. શ્રી ક.મા.મુનશી જેવા રાજદ્વારી સાહિત્યકારે વળી કહ્યું છે કે “તીર્થોમાં હવે તીર્થત્વ રહ્યું નથી, એ બધા ધાર્મિક નાદારીના આરે ઊભેલાં છે.” શ્રી દુ. કે. શાસ્ત્રી જેવા પુરાતત્ત્વ-વિદ્ ઇતિહાસકારે કહ્યું છે કે “તીર્થભાવના, વેદ કાલિન નથી, પણ પૌરાણિક છે. અને તે પણ અર્વાચીન પુરાણોના સમયની છે.” સ્વ. પંડિત નહેરૂએ, વળી સલાહ આપી છે કે “હિંદના નાગરિકોએ, જૂનાં પુરાણાં તીર્થોને બદલે, નૂતન ભારતનાં નવાં તીર્થો, *New Temples of New India*,” એટલે ભારત રાષ્ટ્રનાં, ભાકરા નાંગલ બંધ જેવાં વિકાસ કાર્યોની યાત્રા*^૧ કરવી જોઈએ. આમ તીર્થ, તીર્થભાવના અને તીર્થયાત્રા અંગે આજે એવાં ચિત્ર વિચિત્ર વિધાનો કરવામાં આવે છે કે, કયું વિધાન સાચું માની ગ્રહણ કરવું તે અંગે માણસની મૂંઝવણનો પાર નથી.

*૧. ભારત જયોતિ સાપ્તાહિકના તા. ૨૮-૨-૫૮ના અંકમાં ભારતનાં આવાં ત્રીસ તીર્થોનો નકશો પ્રગટ થયેલો છે.

“તૃ” ધાતુને ‘થક’ પ્રત્યય લગાડવાથી, તીર્થ શબ્દ બને છે. તીર્થ એટલે “તરતિ અનેન,”-“તિર્થતે અનેન” જે વડે તરી જવાય છે તે અથવા જે તારે છે તે.” વધુ સ્પષ્ટતા કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “તરતિ પાપાદિકં યસ્યાત્ જેથી પાપાદિક તરી જવાય છે-પાપાદિકથી મુક્ત થવાય છે તે” ‘તી’ એટલે ત્રણ અને ‘થ’ એટલે અર્થ. અર્થાત્ ધર્મ, કામ અને મોક્ષ એ ત્રણ અર્થ જેનાથી સિદ્ધ થાય છે તે. તીર્થ શબ્દમાં મૂળાક્ષરના એક જ વર્ગના એટલે તાળવ્ય વર્ગના બે વ્યંજનો તકાર અને થકારનો યોગ થાય છે.” ‘ત’ એટલે તપ, જ્ઞાન અને તિતિક્ષા અને ‘થ’ એટલે સ્થિતિ-શાંતિ. તપ, ત્યાગ અને તિતિક્ષાથી, જ્યાં શરીર, મન અને આત્માની સ્થિતિ અને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે તીર્થ કહેવાય. શિક્ષાપત્રીમાં તીર્થ શબ્દ પાંચ વખત વપરાયો છે-સ્લો. ૧૪, ૨૧, ૮૩, ૧૫૫ અને ૧૫૮. પહેલા ચાર પ્રસંગોમાં, તે સામાન્ય પ્રચલિત અર્થમાં વપરાયેલો છે. જ્યારે પાંચમાં પ્રસંગમાં, તે રાજનીતિના એક અંગના વિશિષ્ટ અર્થમાં વપરાયેલો છે. જુદા જુદા શબ્દકોષોમાં, તીર્થ શબ્દના અનેક અર્થો સમજાવેલા છે. અમર કોષમાં, તીર્થ શબ્દના અનેક અર્થો સમજાવેલા છે. અમર કોષમાં, તીર્થ શબ્દના સ્નાનાદિક માટે વપરાતું સ્થળ, નદી સરોવર પર્વતના જળઘાટ, આગમ (શાસ્ત્ર), ઋષિમુનિઓએ સેવેલું જળ, ગુરુ, પવિત્ર આત્મા વગેરે અર્થમાં તો, વિશ્વપ્રકાશ કોષમાં, તેના ‘શાસ્ત્ર, યજ્ઞ, ક્ષેત્ર, ઉપાય (શમમાદિક), ઉપાધ્યાય, મંત્રી, અવતાર, શુદ્ધ આત્મા, ઋષિસેવિત જળ, વગેરે અર્થ કહેલા છે. મેદિનિ કોષમાં, હેમચન્દ્રના અને કાર્ય સંગ્રહમાં પણ ઉપર પ્રમાણે અર્થો આપેલા છે. આપ્ટેના શબ્દ કોશમાં, તો તેના ત્રીસ ઉપરાંત અર્થો કહેલા છે. બૃહદ્ ધર્મ પુરાણમાં કહ્યું છે કે “બ્રાહ્મણોના બન્ને ચરણ, ગાયત્રી પીઠ, બાળકનું શિર, પોતાની આંખ અને જમણો કાન, સત્યવચન, શાસ્ત્રપઠન, દેવમૂર્તિમાં ધ્યાનયુક્ત ચિત્ત, અસત્ ચિત્તનથી મુક્તમન, દાતાઓના હાથ, દેવપૂજામાં

રોકાયેલા હાથ, ભૂતશુદ્ધિ રૂપ અંતઃકરણ, પ્રાણાયામયુક્ત નાક, અભિમંત્રિત આસન, પિતા, માતા, પિતામહ અને તેમનું ઘર, ગુરુ અને ગુરુનું ઘર, દેવ અને દેવ મંદિર, વર્ષના આષાઢ, કાર્તિક, માઘ અને વૈશાખ એ ચાર મહિનાઓ, કમળનું વન, ભગવાનની મૂર્તિ, શાલીગ્રામ અને એ સર્વેની જ્યાં સ્થાપના કરી હોય તે સ્થળ, -એ બધાં તીર્થ કહેવાય છે. પદ્મપુરાણમાં, ગુરુ માતા, પિતા, પતિ અને પત્ની એ પાંચને તીર્થ તરીકે ગણાવેલા છે. શ્રીમદ્ભાગવતમાં ભાગવતો એટલે ભગવદ્ભક્તો, સ્વયંતીર્થ છે. એ મહાતીર્થ છે, કારણ કે એ તીર્થોને પણ તીર્થ બનાવે છે. સ્કંદપુરાણમાં, સત્યતીર્થ, ક્ષમાતીર્થ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ તીર્થ, સર્વભુતદયાતીર્થ, પ્રિયવાદીતા તીર્થ, જ્ઞાનતીર્થ અને તપતીર્થ” એ પ્રમાણે તીર્થસમૂહ ગણાવેલું છે. આ સમૂહને માનસતીર્થ, સાધુ, બ્રાહ્મણ વગેરેને જંગમતીર્થ અને પૃથ્વી ઉપર આવેલા પવિત્ર સ્થળ વિશેષોને, સ્થાવર યા નિત્યતીર્થ ગણાવવામાં આવે છે. યાજ્ઞિકો, યજ્ઞ, યજ્ઞકર્મ અને યજ્ઞશાળાને; વિદ્વાનો, વિદ્યા, વિદ્યાધામ અને વિદ્વત્સભાને; સ્વર સમ્રાટો, સંગીત અને સંગીતની મહેશીલને; કળાકારો, કળા અને કળા મંદિરને; અને રાજપુરુષો, રાજનીતિ અને રાજસભાને તીર્થ કહે છે.

તીર્થ શબ્દના ઉપર જે અર્થો દાખવ્યા છે તે ઉપરથી તીર્થ એટલે “જે પ્રેરણા અર્પે છે તે”, “જે પૂજ્યભાવ પેદા કરે છે,” “જે પવિત્ર કરે છે,” “જે પાપાદિકનો નાશ કરે છે” અને “જે જીવનને પાર પમાડે છે તે” એવા પાંચ અર્થો નિષ્પન્ન થાય છે. પણ આ પાંચ અર્થોની આગળ, “શરીર, મન અને આત્માને નવજીવન અર્પી, આત્યંતિક કલ્યાણના ઉર્ધ્વ માર્ગે દોરે એવી રીત” એટલા શબ્દો વિશેષણ રૂપે ઉમેરવાની જરૂર છે. એ વિશેષણ યુક્ત પાંચ અર્થો, જેનાથી પ્રાપ્ત થાય તેનું નામ તીર્થ કહેવાય. આ અર્થને ધ્યાનમાં રાખીને, અનુભવી પુરુષોએ, તીર્થના ચાર પ્રકાર ઘણાવેલા છે :-આર્ષ, દેવ, મનુષ્ય

અને આસુર. વિસ્તાર ભયના કારણે, અમે આ ચાર પ્રકારની વિગતોમાં અત્રે ઉતરતા નથી. વળી, યોગી પુરુષો, માનવદેહને કાયાતીર્થ કહે છે. વિષયીજનોના વિષયો અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે કરવામાં આવતી વિષયયાત્રાને, વાયસતીર્થ કહેવામાં આવે છે. પણ સર્વ તીર્થોમાં શ્રેષ્ઠ તીર્થ, તો એક જ ગણાય છે, તેનું નામ ભાગવત તીર્થ. એ તીર્થ શિરામણિ ગણાય છે. એમાં, પ્રગટ પરબ્રહ્મ શ્રીહરિ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ પોતે, તેમણે લખેલાં, કહેલાં અને પ્રમાણિત કરેલાં શાસ્ત્રો, તેમણે પ્રવર્તાવેલો મહાભાગવદ્ધર્મ, તેમણે નિયુક્ત કરેલા આચાર્ય એ ચારને અખંડધારી રહેલા ત્યાગી અને ગૃહસ્થ હરિભક્તો અને એ પાંચનો જ્યાં નિવાસ છે તે સ્થાનો, આ છ બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

તીર્થ, તીર્થભાવના અને તીર્થયાત્રા, અર્વાચીન કે પૌરાણિક નથી. એ વેદકાલિન છે જ. પણ ખરું કહીએ તો તે માનવ જાત જેટલી પ્રાચીન છે. તીર્થ, તીર્થભાવના અને તીર્થપૂજન, મનુષ્યના સહજ સ્વભાવમાં જ રહેલી છે. રુઝવેદમાં તીર્થનું સેવન અને તીર્થજળનું પાન, સદા કલ્યાણકારી કહેલાં છે. એ વેદના એજ મંડળના એટલે ૧૦-૬૪-૯માં સરયુ, સરસ્વતી વગેરે તીર્થરૂપ નદીઓના પાવનદાયી જળનું આહ્વાન કરવામાં આવેલું છે. શુક્લ યજુર્વેદના ૧૬-૪૨માં, તીર્થોમાં રહેલા પરમાત્માને વંદન કરવામાં આવ્યું છે. એના ૧૬-૬૧માં વળી, “તીર્થો સદા પરિભ્રમણ કરનારા ભગવાન મહારુદ્રની કૃપાની યાચના” કરવામાં આવી છે. સામસંહિતા પુર્વાચિકમાં સરસ્વતી વગેરે પાવનકારી નદીઓના પવિત્ર જળથી સ્નાન કરીને, પવિત્ર થવાનું કહેલું છે. અથર્વવેદના, ૧૮-૪-૭માં તો વળી, મહાયજ્ઞો કરનારા જે માર્ગે-સ્વર્ગ જાય છે, તે જ માર્ગે, તીર્થોનું સેવન કરનારા પણ સ્વર્ગે જાય છે, એવું કહેવામાં આવ્યું છે. પુરાણોમાં તો, તીર્થાટન અને તીર્થસેવનને, યજ્ઞાદિક કરતાં પણ, ઊંચું સ્થાન આપવામાં આવેલું છે, રોમહર્ષણ નામના

એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણની, ક્રોધાવેશમાં આવીને, બળરામજી હત્યા કરી બેસે છે. ત્યારે તેમને, એના પ્રાતઃસ્થિતરૂપે, જુદાં જુદાં તીર્થોમાં વિધિપૂર્વક સ્નાન કરી શુદ્ધિ મેળવવાનું કહેવામાં આવે છે. એ પ્રાયશ્ચિત નિમિત્તે, એમણે જે તીર્થયાત્રા કરેલી હતી તેનું સવિસ્તર વર્ણન શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કરેલું છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ, સૂર્યગ્રહણ પ્રસંગે, તીર્થસ્નાન કરવા માટે, જુદાં જુદાં તીર્થોમાં થઈને, દ્વારકાથી કુરુક્ષેત્ર જાય છે, તેનું વર્ણન પણ ભાગવતમાં કરેલું છે. ભગવાન શ્રી રામચંદ્રે કરેલી તીર્થયાત્રાનું સુંદર વર્ણન, રામાયણમાં કરેલું છે. તેમણે અગત્યશ્રમ વગેરે તીર્થોનું માહાત્મ્ય લક્ષ્મણને સમજાવ્યું હતું, તેની વિગતો પણ રામાયણમાં જણાવેલી છે. મહાભારતમાં તો વનપર્વમાં, તીર્થયાત્રા પર્વ નામનો એક પેટા વિભાગ જ સવિસ્તર વર્ણવેલો છે. દુનિયાના બધા ધર્મો, હિંદુ (જેમાં શૈવ, શાક્ત, વૈષ્ણવ વગેરે સંપ્રદાયો અને દ્વૈત, અદ્વૈત વગેરે મતોનો સમાવેશ થાય છે,) જૈન, બૌદ્ધ, શીખ, શીન્ટો, કન્ઝ્યુશીયસ, ટીઓ, યહુદી, જરશ્ત્રોસ્ત, ઇસ્લામ અને ખ્રિસ્તી-એ અગિયારે વિદ્યમાન ધર્મોના પ્રવર્તકોએ, તીર્થ, તીર્થભાવના અને તીર્થયાત્રાની મહત્તા અને ઉપયોગિતાનો મુક્તકંઠે સ્વીકાર કરેલો છે. એટલું જ નહિ પણ, તેમણે પોતે, ઘણી તીર્થયાત્રાઓ કરેલી છે. ધર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગના આશ્રિતોને બાજુએ રાખીએ તોપણ જગતના સરમુખત્યારો, રાજકર્તાઓ, ઇશ્વર અને ધર્મનો ઇન્કાર કરનારાઓ, દેહને જ આત્મા માનનારાઓ, ભૌતિકવાદીઓ તથા વિજ્ઞાનવાદીઓ-બધાએ, એક યા બીજા સ્વરૂપે, તીર્થ અને તીર્થયાત્રાની મહત્તા, આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતાનો સ્વીકાર કર્યો છે-આજે પણ કરે છે જ. મોસ્કો, એ સામ્યવાદીઓનું મક્કા અથવા કાશી છે. ત્યાં આવેલી લેનિન સમાધિ આગળ, રોજ હજારો નરનારીઓ, આંખો મીચીને, નતમસ્તકે ઊભા રહે છે. તે તીર્થ, તીર્થભાવના અને તીર્થ પૂજા સિવાય બીજું શું છે ? દિલ્હીનો રાજઘાટ, કે જ્યાં ગાંધીજીની સમાધિ છે. અથવા પોરબંદરનું કીર્તિમંદિર, કે જ્યાં ગાંધીજીનું જન્મસ્થાન છે, ત્યાં

સ્વ. પંડિત નહેરૂ જેવા પણ માથું નમાવીને, આંખો મીચીને ઊભા રહેતા હતા. આજે પણ હજારો સ્ત્રી પુરુષો ઊભા રહે છે. તે તીર્થ અને તીર્થ પૂજા સિવાય બીજું શું છે ? જરા શાંતિથી વિચાર કરવામાં આવે તો, તરત જ પ્રતીતિ થશે કે માનસશાસ્ત્ર, શિક્ષણશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર વગેરે સર્વ વ્યવહાર શાસ્ત્રોમાં પણ, એની મહત્તા અને ઉપયોગતાનો સ્વીકાર કરેલો છે. શ્રીજી મહારાજે પોતે જ તીર્થ અને તીર્થયાત્રાની મહત્તા, આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા સ્થાપિત કરેલી છે. એમનાં અનેક નામોમાં ભૂતિતીર્થકૃત, તૈથિકાર્યિતઃ, નાનાતીર્થકૃતવાસ, તૈર્થિકગુરુ, તીર્થવિધિબોધક, તીર્થધર્મજ્ઞઃ, તીર્થસ્થાધર્મનાશનઃ, તીર્થવાચ્યઘટશક વગેરે નામો તીર્થ અને તીર્થભાવનાની મહત્તા અને ઉપયોગિતા જ સમજાવે છે. “તીર્થોમાં બધું બગડી ગયું છે” એવું જે કહેવામાં આવે છે તે કથન જરા શાંતિથી વિચાર કરવામાં આવે તો જણાશે કે, એ કથન તીર્થોને લાગુ થતું નથી. પણ ત્યાં રહેનારાઓની રહેણીકરણીને જ લાગુ થાય છે. એટલે તીર્થમાં જો કંઈ ત્યાગ કરવા જેવું હોય, યા જે અંગે ચેતીને ચાલવા જેવું હોય તો તે ત્યાંના રહેનારાઓની અનિષ્ટ રહેણીકરણી જ છે. પણ દુઃખદ આશ્ચર્ય છે કે તીર્થોમાં બધું બગડી ગયું છે, એમ કહેનારા મોટા ભાગ, તીર્થોમાં જાય છે અને જે પ્રકારની રહેણીકરણીના કારણે તીર્થો બગડી ગયાં હોય છે યા બગડી જાય છે તેમાં પોતાની દૂષિત રહેણીકરણીથી વધારો કરતા જાય છે અને વધારામાં કંઈ નવું અનિષ્ટ લેતા આવે છે.

હવે આપણે ક્ષેત્ર અને પાપ શબ્દના અર્થનો સંક્ષેપમાં વિચાર કરીએ. ક્ષેત્ર એટલે જમીન, સ્થલ, ઘર, શરીર, મન, પત્ની, કાર્યમર્યાદા, ભૂમિતિની આકૃતિ, વગેરે. પાપ શબ્દની વ્યાખ્યા, જુદી જુદી કરવામાં આવે છે. વિસ્તારભયના કારણે, આપણે તેની લાંબી વિગતોમાં અત્રે ન ઊતરીએ પણ, જો એટલું કહીએ કે પાપ એટલે દુષિત થવા નિષિધ્ધ

કર્મ. તો એ અર્થ સર્વ માન્ય લેખાશે. આ વ્યાખ્યા વિશાળ છે. કયા કર્મને દૂષિત અને નિષિધ્ધ ગણવું? વ્યક્તિ, સમાજ કે શાસ્ત્ર, કોની દૃષ્ટિએ કર્મના દૂષિતપણાનો અને નિષિધ્ધતાનો નિર્ણય કરવો, એ પ્રશ્ન જરા મૂંઝવણ ભર્યો છે એટલે આર્થ પુરુષો અને શાસ્ત્રો જેને દૂષિત અને નિષિધ્ધ કહે તે કર્મને પાપ ગણવું, એ વધારે કાર્ય સાધક લેખાશે પણ આ વ્યાખ્યા પણ આખરી ન ગણાય. કારણ કે, જગતના માર્ગથી જુદો પડીને ચાલનારો, ધર્મ, જ્ઞાન અને ભક્તિ માર્ગનો આશ્રિત એક બીજો વર્ગ પણ હોય છે. આર્થ પુરુષો એટલે ભગવદ્ માર્ગે ચાલી ગયેલા યા ચાલી રહેલા સત્પુરુષો અને સત્શાસ્ત્રો જે પ્રગટ પરમાત્માએ પ્રવર્તાવેલા ધર્મનું આચરણ કરવું અને એમની જ ભક્તિ કરવી, એ જ મનુષ્યનું પરમ કર્તવ્ય છે, એમ કહેતા હોય તે, સત્શાસ્ત્રો-બન્ને જે કર્મને દૂષિત અને નિષિધ્ધ કહે તેનું નામ પાપકર્મ કહે છે. શિક્ષાપત્રી એવા સત્શાસ્ત્રોનો સાર છે. અને તે સાર દોહનાર પણ સર્વ આર્થપુરુષો-સત્પુરુષોની પરમ ધ્યેય મૂર્તિ, ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પોતે જ છે. એટલે સંપ્રદાયના આશ્રિતો અને એમાં જણાવેલી જીવનસરણીમાં જે માનતા હોય, તે સર્વ માટે તો શિક્ષાપત્રીના આદેશોનું ઉલ્લંઘન એજ દુષિત અને નિષિધ્ધકર્મ, એટલે કે પાપકર્મ કહેવાય. લેખના મથાળે ટાંકેલા નાનકડા શ્લોકનો અર્થ સમજીને, આચારમાં ઉતારતી વખતે, સૌ કોઈએ તેમાં આવતા મહત્ત્વના શબ્દોના ઉપર જણાવેલા અર્થો હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવા ઘટે છે.

અન્યક્ષેત્રે એટલે મનુષ્યેતર યોનિમાં મળેલા દેહ વડે, જે પાપકર્મો-દોષો કરેલા હોય તે તીર્થક્ષેત્રરૂપી મનુષ્ય દેહ મળતાં, નાશ પામે છે, એટલે કે તેને નાશ કરવાની અણમોલ તક સાંપડે છે. પણ એ તક ગુમાવીને માણસ, જો એ દેહ વડે જ, પાપકર્મો કરે છે તો, તે વજ્રસાર થાય છે. એટલે કે તે પછી મનુષ્યોત્તર યોનિમાં જન્મ મળતાં પાપકર્મોનો નાશ કરવાની તક દુર્લભ થાય છે એવો આ શ્લોકનો અર્થ થઈ શકે

છે, પણ તે યોગ્ય જણાતો નથી. એ ખરું છે કે એવો “દુર્લભ સાજ સુગમ” થવા છતાં, માણસ જો દુષિત અને નિષિધ્ધ કર્મો કરવાનું ચાલુ રાખે તો, એ પાપકર્મોની અસર વજ્રલેપથી પણ વધારે ઊંડી થાય છે. છતાં એ અર્થ રુચિકર લાગતો નથી. તીર્થ સિવાયના કોઈપણ સ્થળે કરેલાં દૂષિત કર્મો તીર્થસ્થાનમાં આવવાથી નાશ પામે છે એ અર્થ તીર્થનો મહિમા દાખવે છે. પણ માણસ, તીર્થમાં આવે એટલે એ તે આપોઆપ જ પાપરહિત બની જાય છે એવો એનો સંકેત હોય એમ જણાતું નથી. જો એજ એનો સંકેત હોય તો, તીર્થના ધર્મો, નિયમો, અને વિધિનિષેધોની પછી કંઈ આવશ્યકતા જ ન રહે. માણસ તીર્થમાં આવે પણ જો તેનામાં તીર્થભાવના જ ન હોય, તીર્થના દેવ, ભક્તો, શાસ્ત્રો અને સ્થાનો માટે તીર્થત્વની બુદ્ધિ જ ન હોય તો, એનાં દૂષિત કાર્યોનો નાશ થવાનો નહિ, પણ દ્વિગુણી થવાની સંભાવના રહે છે. વળી જો એજ એનો સંકેત છે એમ માનવામાં આવે તો, તીર્થોમાં રહેનારા સૌ કોઈ પાપરહિત નિષ્પાપ છે. એમજ માનવું પડે, જે શક્ય હોતું નથી. તીર્થોમાં વાસ કરીને રહેનારા ઉપર તો, બેવડી જવાબદારી રહેલી હોય છે. સૌથી પહેલી જવાબદારી એમની પોતાની રહેણીકરણી, ભગવત્પરાયણ, સધ્ધર્મનિષ્ઠ અને તીર્થોના ધર્મો પ્રમાણે નિર્દોષ હોવી જોઈએ, કે જેથી તીર્થના શરણે આવનારાઓને તે એક આનંદજનક આશ્રય આપનાર, આદર્શરૂપ બને. બીજી જવાબદારી એ છે કે એમના વિચાર, વાણી ને વર્તન, એવાં ઉચ્ચ અને શુદ્ધ હોવાં ઘટે છે કે જેથી, તીર્થનું તીર્થત્વ જળવાઈ રહે. જગતના કલેશ અને ત્રાસથી કંટાળીને, સુખ અને શાંતિની શોધમાં આવેલા માણસને તે સહેલાઈથી મળી રહે; એવું નિષ્કલંક ચંદ્રમા જેવું શીતળ અને સુખકર એમનું જીવન હોવું જોઈએ. જો આથી વિરુદ્ધ સ્થિતિ વર્તતી હોય તો, સાપને ઘેર પડેલો સાપ જેવી પરિસ્થિતિનું સર્જન થાય છે. ઉપર જણાવેલા શ્લોકનો જ શબ્દાર્થ છે તે, ચરિતાર્થ

કરવો હોય તો તીર્થમાં જનારા અને તીર્થમાં રહેનારા સૌ કોઈએ નીચે જણાવેલા એકવીશ ગુણો. જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં ગુણમય સમ્પદ અથવા સાધનામય સમ્પદ કહેવામાં આવે છે, તે કેળવીને, સિદ્ધ કરવા જોઈએ, એ એકવીશ ગુણો, ત્રણ ત્રણના જોડકામાં. નીચે પ્રમાણે ગણાવાય છે : ૧. શ્રદ્ધા, સંશયરહિત પણું અને કુતર્કરહિત પણું ૨. સત્ય, શૌર્ય અને સંતોષ ૩. અહિંસા, અનાલસ્ય અને અમાનીત્વ ૪. તપ, ત્યાગ અને દાન ૫. સંયમ, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ અને બ્રહ્મચર્ય ૬. મિતાહાર, મિતભાષીત્વ અને મિત નિદ્રા અને ૭. ભગવત્સ્વરૂપનિષ્ઠા. એકાત્મબુદ્ધિ અને હરિનામસંકીર્તન. આ એકવીશ ગુણોની વિગતો લાંબી, ભારે અને ઝીણી લાગે તો નીચે જણાવેલો તેનો સાર ધ્યાનમાં રાખવો ઘટે છે.

“કરમે માલા, મુખ મેં રામ,

ચલો ભગતજી તીરથધામ,

“તીરથ નૌકા, માયાસાગર, ખેવટ તારણહાર”

“અપનો ખાઓ, અપના પીઓ,

ચલો ભગતજી તીરથધામ,”

“આતમદેખો, ઇશ્વરદેખો, લીલા જગકીરતાર.

“નમતેચલો, હસતેચલો, ચલો ભગતજી તીરથધામ

ઉપર જણાવેલા ગુણો કેળવીને, તીર્થોમાં રહેનારા અને ત્યાં બહારથી આવનારા, જો તીર્થોનું સેવન કરે તોજ, માણસ પાપ રહીત બને છે. વિરુદ્ધ વાતોનું સેવન કરે તો એનાં કર્મો પાપ બને છે, વજ્રસાર થાય છે, તે એક રીઢો પાપી અને દંભી ભક્ત બને છે અને પોતે ડૂબે છે અને સાથે બીજા અનેક નિર્દોષ જીવોને પણ ડૂબાડે છે.

પણ માણસ પાપ રહિત બને, એટલે મોક્ષ પામે છે, એવું માનવું એ એક ગંભીર ભૂલ છે. સૌ કોઈએ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે કર્મ સંન્યાસ કે કર્મક્ષય એ મોક્ષનું બીજું નામ નથી. પણ મોક્ષની

સિદ્ધિ માટે તો, ગઢડા મ. ૧લા અને ગ. મ. ૩ના વચનામૃતમાં, શ્રીજી મહારાજે ઉપર્યુક્ત શ્લોકનો જે રહસ્યાર્થ સમજાવેલો છે તેને, માણસે જીવનમાં પચાવી, આચરવાની જરૂર છે. જેને ભાગવતમાં ભાગવતતીર્થ કહેલા છે એવા ભગવદ્ભક્ત અને સાચા સંત પાસે, માણસ જ્યારે શ્રદ્ધાપૂર્વક જાય છે, ત્યારે એનો પૂર્વકર્મો માત્ર, સ્થગિત થઈ જાય છે. એ પછી, જો ઉપર જણાવેલા ગુણો કેળવીને, તે એમનો નિષ્કામભાવે આશ્રય કરે છે તો, તે, સર્વાતર્યામી શ્રીહરિ સાથે તેનો પૂર્ણયોગ કરાવી આપે છે, એ પૂર્ણયોગ થાય છે. અને માણસ જ્યારે સર્વભાવે શ્રીહરિનું શરણ સ્વીકારે છે ત્યારે, એનાં સંચિત કર્મોનો અખૂટ મહારાશિ, બળીને ખાખ થઈ જાય છે. પછી એ પોતાનું (પ્રારબ્ધ એટલે જે પૂર્વ કર્મોને આધીન હાલનો દેહ નિર્માણ થયો હોય છે અને જે કર્મોનું ફળ હાલના દેહ દ્વારા ભોગવવાનું હોય છે તે) પૂર્વકર્મોને વશ વર્તીને નહિ, પણ કેવળ શ્રીહરિની ઇચ્છાનુસાર ભોગવે છે. શેષ જીવનમાં એ જે જે કર્મો કરે છે તે, પોતાની કોઈ ઇષણાઓના સંતોષ માટે કે વિષય ભોગની તૃપ્તિ અર્થે કે બીજી કોઈ પ્રાપ્તિ અર્થે કરતો હોતો નથી. પણ, કેવળ શ્રીહરિની પ્રસન્નતાર્થે અને તેમની આજ્ઞાનુસાર જ કરતો હોવાથી, એ કર્મો દ્વિગુણિત થતાં નથી, પણ નિર્ગુણ થાય છે અને આત્યંતિક શ્રેયની સિદ્ધિ કરનારાં બને છે. ઉપર ટોકેલા બન્ને વચનામૃતમાં, “સંતનો સંગ કરે” અને “ભગવાનના ભક્ત પાસે” જાય તો તેના પાપનો ક્ષય થાય છે, એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે બે શરતો પણ સાથે સાથે જ કહેલી છે. પહેલી શરત એ છે કે માણસે, પોતાને સંતની સંગનો રંગ લાગે એવી, અથવા ભગવાન ભક્ત પાસે, માત્ર સ્થૂળ રીતે નહિ પણ સૂક્ષ્મ રીતે, પણ તેમની પાસે બેસી શકાય એવી લાયકાત સંપૂર્ણ મેળવેલી હોવી જોઈએ. અને બીજી શરત એ કે તીર્થમાં જઈને યા ત્યાં રહીને, સર્વમાંથી ગુણ ગ્રહણ કરવાની

જ દ્રષ્ટિ કેળવવી જોઈએ. એટલે કે કોઈનાય અવગુણ જોવાની કે લેવાની વૃત્તિથી દૂર રહેવાનો વિવેક કેળવેલો હોવો જોઈએ. આ બે લાયકાતો કેળવેલી ન હોય, તો માણસ, તીર્થમાં જાય કે ત્યાં રહે, સંતનો સંગ કરે યા ભગવદ્ભક્ત પાસે રહે, તો પણ પાણીમાં પડેલા પત્થરની માફક કોરો ને કોરો જ રહે છે. એટલું જ નહિ પણ, સહજ સંઘર્ષ થતાં, પત્થરમાંથી અગ્નિના તણખા ઝરે છે અને પરિણામે, પત્થરનો પોતાનો જ નાશ થાય છે. તેમ એ માણસનાં કર્મો, પત્થર જેવાં જડ, વજ્રસાર બને છે. અને પરિણામે એનો પોતાનો જ નાશ કરે છે. માણસ માત્રે, સમજવા જેવી અને સમજી વિચારીને નિર્ણય કરવા જેવી વાત એકજ છે, અને તે એ કે જ્યાં સુધી, માનવજાત છે, જ્યાંસુધી, એનામાં મુમુક્ષુતા, શ્રદ્ધા અને સારાસાર વિવેક-બુદ્ધિ છે ત્યાં સુધી કાં શ્રી હરિ પોતે કાં એમને અખંડ ધારી રહેલા મુક્ત પુરુષો તીર્થોમાં એક યા બીજા સ્વરૂપે, હમેશાં વિચારતા હોય છે. એટલે માણસે નિર્ણય કરવાનો મુદ્દો એ છે કે, તીર્થમાં જઈને યા ત્યાં રહીને, એમને ઓળખવા જેવી પોતાની આંખ અને તેમના યોગમાં રહેવા જેટલી પોતાની બુદ્ધિને સમારીને-કેળવીને, જન્મજન્મમાંતરનાં પોતાનાં અપકૃત્યોને બાળી નાખવા છે અને ભગવત્સેવારૂપી મુક્તિનો મહાનંદ ભોગવવો છે કે માહાભાગવત તીર્થરૂપ એ સંતો તથા ભગવદ્ભક્તો સાથે દેહાત્મભાવે અને ઉપલક્ષ રીતે જોડાયેલા કહેવડાવીને, પાપનો પુંજ વધારવો છે, એનો નિર્ણય, પોતે મહાબુદ્ધિશાળી હોવાનો દાવો કરતા માણસે પોતે જ કરવાનો છે. એ નિર્ણય, આજે નહિ તો આવતી કાલે પણ, કર્યે જ છૂટકો છે.

અક્ષરનિવાસ

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના સભ્ય, નડીઆદ નિવાસી પ. ભ. શ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદ (બચુભાઈ) મગનભાઈ પટેલ તા. ૧૫-૧-૨૦૨૨ને શનિવારના રોજ ભગવત્ સ્મરણ કરતા કરતા અક્ષરનિવાસી થયા છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણના સમયમાં - કાનમ પ્રદેશમાં વેમારડી ગામે નંદ સંત સ. ગુ. અદ્ભૂતાનંદ સ્વામીએ શ્રી ભક્તિભાઈ પટેલને સત્સંગ કરાવ્યો. (જેમના નામની નોંધ “ભક્તચિંતામણી”ના નામના પ્રકરણમાં લેવાઈ છે.) શ્રી ભક્તિભાઈના વંશપરંપરાગત સત્સંગમાં પરમ એકાંતિક ભક્તરાજ સેવામૂર્તિ પૂ. મગનભાઈ લલ લુભાઈ પટેલને ત્યાં પૂ. બચુભાઈનો જન્મ. પોતાના પિતા અને પ. પૂ. મોટાભાઈ ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના સુયોગથી તેમનામાં સત્સંગ-સેવાના સુસંસ્કારોનું સુપોષણ થયું. પોતાની નિવૃત્તિ બાદ પૂ. બચુભાઈ પટેલે પોતાનું સમગ્ર જીવન મંદિર - સત્સંગ - ગુરુભાઈઓ અને હરિભક્તોની અનેકવિધ સેવાઓમાં સમર્પણ કરી દીધું હતું. જે નિવૃત્ત હરિભક્તો માટે પરમ અનુકરણીય છે. પૂ. બચુભાઈ શ્રીજી પાસે સેવામાં પહોંચી ગયા છે. તેમના કુટુંબીજનો અને સ્નેહીવર્ગને શ્રીહરિ તેમનો વિયોગ સહન કરવાનું બળ આપે અને તેમને પગલે ચાલી અહોનિશ સત્સંગ - સેવાનું બળ આપે એવી ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના ચરણ કમળમાં વિનમ્રભાવે પ્રાર્થના છે.

-વિક્રમપ્રસાદ ઘનશ્યામપ્રસાદ શુક્લ

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
રૂા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ

૧,૧૧,૧૧૧-૦૦	શ્રી મુકુંદભાઈ મણીભાઈ પટેલ સહ શ્રી હમીરભાઈ મુ. પટેલ	વડોદરા	પૌત્ર પ.ભ. ચિ. જય હમીરભાઈ પટેલના શુભ લગ્ન નિમિત્તે - કોરોના કાળમાં હાલના સંજોગોને આધીન - મંડળના સભ્યો જોગ આશીર્વાદ-આવશ્યક હોઈ, સર્વોપરી પરમાત્મા શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજની પ્રસન્નતાર્થે, ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ને અંતઃકરણ પૂર્વક સપ્રેમ ભેટ
૨૦૦-૦૦	ડૉ. પરીમલભાઈ એ. દવે	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૦૦-૦૦	ધૃવ પરીમલભાઈ દવે	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

આજીવન લલાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

ભગવાનનું સમીપપણું

ભગવાન ભક્તથી જુદાં રહેતા નથી, પણ સદાય આપણી પાસે અક્ષરધામ અને મુક્તો સહિત જ સાથે છે એમ સમજવું.

આ જગત તો દુઃખદાયક છે. જો ભગવાન પ્રધાન હોય અને તેનો દઢ આશરો હોય તો જ રક્ષણ થાય, નહિ તો કલેશનો પાર નથી. અવિદ્યાથી દુઃખ થાય છે તેમ વિદ્યાથી પણ દુઃખ થાય છે. દુર્યોધન બળદેવજીનો શિષ્ય હતો. ભીમે ગદાયુદ્ધના નિયમ વિરુદ્ધ જ્યારે દુર્યોધનને માર્યો ત્યારે બળદેવજી ભીમને શાપ દેવા તૈયાર થયા. પણ શ્રીકૃષ્ણે તેમને વાર્યા અને ભીમને બચાવ્યો. આમ સત્પુરુષ તરફથીય દુઃખ આવવાનું હોય તોય ભગવાન રક્ષણ કરે તો જ થાય. નહીં તો પાંડવોનું નિકંદન નીકળી જાત.

સત્સંગ સિવાય ભગવાન ઓળખાવાના નથી. રામાનુજને ભગવાનની પ્રાપ્તિ કરવી હતી. ભગવાનનાં અનન્ય ભક્ત લક્ષ્મીજીને જાણીને તેમની ઉપાસના કરી અને તેમની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી તો ‘શ્રી’ એ શ્રીપતિનો મેળાપ કરાવી આપ્યો. અને તેમને શરણે આવ્યા. તેથી તે શ્રીસંપ્રદાય કહેવાય છે. સત્સંગ કર્યા સિવાય ભગવાનનું સ્વરૂપ ઓળખાતું નથી. માટે જ મોટા પુરુષની સેવા-સમાગમ કરવાનું કહ્યું છે. માહારાજે આ સંપ્રદાયમાં એવું ધોરણ બાંધ્યું છે કે સત્સંગ અને શ્રીહરિનાં દર્શન એ બે સાથે સાથે રાખ્યું છે.

-“સત્સંગ સુધા” માંથી

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Ashwinbhai Babubhai Shah,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.બ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Ashwinbhai Babubhai Shah
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Ashwinbhai Babubhai Shah

વર્ષ : ૬ : અંક : ૧૦

૨૨-૨-૨૦૨૨

20

ફેબ્રુઆરી-૨૦૨૨

સત્સંગ પ્રદીપ